

Ο ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΩΝ ΕΧΘΡΩΝ
ΣΤΗΝ «ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ» ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΛΕΜΜΥΔΗ*

So bad a death argues a monstrous life!
Σαίξπηρ, Έρρίκος 5', Μέρος Β'

Ἡ *Περὶ τῶν κατ' αὐτὸν διήγησις μερική*, ἢ «Αὐτοβιογραφία», ὅπως συμβατικά ὀνομάζεται, εἶναι τὸ γνωστότερο ἔργο τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη¹. Ἄν καὶ τὸ κείμενο ἔχει χρησιμοποιηθεῖ συστηματικὰ ὡς πηγή γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο τοῦ 13ου αἰῶνα, ἡ λογοτεχνικότητά του δὲν ἔχει μελετηθεῖ σὲ βάθος. Ἡ παρούσα μελέτη ἐπικεντρώνεται —κατ' ἀνάγκην ἀυθαίρετα καὶ ἐπιλεκτικὰ— στὴ σκιαγράφηση τῆς λειτουργίας τῶν σκηνῶν θανάτου στὴν «Αὐτοβιογραφία», ἐνὸς κεντρικοῦ κατὰ τὴν ἄποψή μου θέματος τοῦ ἔργου.

Θὰ ξεκινήσω *in medias res* μὲ ἓνα ἀπόσπασμα. Βρισκόμαστε στὴν Ἔφεσο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1238. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Μανασσῆς, πνευματικὸς πατέρας καὶ προστάτης τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια, κείμεται ἐτοιμοθάνατος. Ὁ Βλεμμύδης ἀφηγεῖται (ΔΜ I.55-56):

Στὸ μεταξύ, ὁ προϊστάμενός μου, πνέοντας πὰ τὰ λοιθία, βρισκόταν ξαπλωμένος στὸ ἔδαφος κατὰ τὴ συνήθεια τῶν μοναχῶν ὅπως ὁ ἴδιος εἶχε προστάξει, γιὰτὶ εἶχε ἀπαρνηθεῖ κάθε ἀρχιερατικὴ τιμὴ. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ ὄσια ψυχὴ, ἡ ἀφιερωμένη στὸν Θεό, συνοδευόταν μὲ ἱερὲς ψαλμωδίες, ὅπως ἄλλωστε ἦταν πρέπον, ἐγὼ εἶχα τοποθετήσῃ τὰ δάχτυλά μου πάνω στὰ βλέφαρα τοῦ ἀγίου σκηνώματος γιὰ νὰ κλείσω τὰ μάτια του, ὅπως γίνεται συνήθως γιὰ αὐτοὺς ποὺ πεθαίνουν. Τότε κάποιος ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τοῦ μητροπολίτη, ἓνας διάκονος ὀνόματι Λέων

* Τὸ παρὸν ἄρθρο ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή ἀνακοίνωσης ποὺ δόθηκε στὴν Ἐκτὴ Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση τοῦ Τομέα Μεσαιωνικῶν καὶ Νέων Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Μάιος 1994). Εὐχαριστίες ὀφείλω στοὺς Δ. Ἀγγελάτο, Β. Κατσαρό, Δ. Ν. Μαρωνίτη, Π. Μουλλὰ καὶ D. R. Reinsch γιὰ τὶς παρατηρήσεις τους.

1. Πρόσφατη ἔκδοση ἀπὸ τὸν J. A. Munitiz, *Nicophori Blemmydae Autobiographia sive curriculum vitae necnon epistula universalior* [Corpus Christianorum. Series graeca 13], Turnhout-Leuven 1984, ποὺ ἀντικατέστησε τὴν πεπαλαιωμένη τοῦ A. Heisenberg, *Nicophori Blemmydae Curriculum Vitae et Carmina*, Leipzig 1896, σσ. 1-92, χρήσιμη ὅμως ἀκόμη τόσο γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ὅσο καὶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα κείμενα. Βλ. ἐπίσης Nikephoros Blemmydes, *A Partial Account*. Introduction, translation and notes by J. A. Munitiz [Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et Documents 48], Leuven 1988. Ἐτοιμάζω νέα ἔκδοση τῆς «Αὐτοβιογραφίας» μὲ μετάφραση καὶ σχολιασμό· γιὰ ὀρισμένα μεταφραστικὰ δείγματα βλ. Νικηφόρος Βλεμμύδης, «Διήγησις μερική: μιὰ ἀποσπασματικὴ αὐτοβιογραφία (εἰσαγωγὴ-μετάφραση Π. Ἀγαπητός)», Ἐντευκτήριο 28-29 (Χειμῶνας 1994) 52-61.

Ἄδράλεστος, χωρίς νὰ φοβηθεῖ τὸν Θεό, χωρίς νὰ ντραπεῖ τὸ πλῆθος τῶν παρισταμένων ποὺ ἔψαλλαν τὶς προπεμπτήριες προσευχές, χωρίς νὰ ὑπολογίσει τὴ μαρτυρία τόσων ἀνθρώπων, χωρίς κὰν νὰ σεβαστεῖ τὸν θάνατο —τὴν κοινὴ ὀφειλὴ ὄλων μας— ποὺ τώρα τὸν ἔβλεπε νὰ τελεῖται μπροστὰ του, ξεστόμισε κακεντρεχὴ λόγια γιὰ νὰ μὲ διαβάσει, ὅτι δηλαδὴ ὁ νεκρὸς δὲν πέθανε φυσιολογικά, ἀλλὰ ἀπὸ ἐξωτερικὴ βία, προσάπτοντάς μου τὴν αὐθάδεια τῆς μανιχαϊκῆς αἵρεσης, ἐμένα ποὺ ἀποστρεφόμενον μὲ ὄλη μου τὴν ψυχὴ αὐτὴν τὴν ἀθεΐα καὶ κάθε ἄλλη διαστρέβλωση. Γιὰ δικό του κακὸ μὲ συκοφαντοῦσε στὰ σκοτεινὰ καὶ σιγοφιθύριζε στὰ αὐτιὰ αὐτῶν ποὺ χαίρονται μὲ τέτοια πράγματα.

Ὅμως αὐτὸς ποὺ διαδέχθηκε τὸν προαναφερθέντα, τὸ ὄνομά του ἦταν Κωνσταντῖνος Κλαυδίουπολίτης, ἐξέτασε τὸν Λέοντα (ὄχι τόσο ἐπειδὴ ἀναζητοῦσε τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐπιζητοῦσε τὴν ἀτίμωση καὶ τὴν πτώση μου) καί, ἀνακρίνοντάς τον συστηματικὰ μὲ ποικίλους τρόπους καὶ διάφορα τεχνάσματα, τὸν ἀνάγκασε νὰ ἀπαρνηθεῖ τὶς κατηγορίες του. Τί ἄλλο μπορούσε νὰ κάνει, ὅταν ὑπῆρχαν τόσοι ποὺ ἦταν σὲ θέση νὰ ἐλέγξουν τὰ κακεντρεχὴ μυθεύματά του; Ἄς προσέξουμε λοιπὸν ποῦ ἦταν τὸ τέλος ποὺ τὸν βρῆκε μετὰ ἀπὸ λίγη καὶ ἄς προστατεύσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας μὲ ὅση δύναμη ἔχουμε: τὸν κλότσησε ἕνα μουλάρι καὶ τὸν ἔπιασε ἕνας ἀποφρακτικὸς εἰλεὸς τῶν ἐντέρων μὲ ἀποτέλεσμα αὐτὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἔδρα νὰ περνοῦν τώρα ἀπὸ τὸ στόμα. Μὲ αὐτὴ τὴν ἀφύσικη ἔκκριση δίκαια κατέδειξε τὴ δυσωδία καὶ τὴ βδελυρότητα ἐκείνων ποὺ ἄδικα ξεστόμισε.

Τὸ ἀντιθετικὸ, ἀλλὰ καὶ παραπληρωματικὸ, αὐτὸ νεκρικὸ δίπτυχο —ἕνας «καλὸς» καὶ ἕνας «κακὸς» θάνατος— ἔρχεται στὸ τέλος μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ πέντε ἀντίστοιχες σκηνές. Ἡ περιγραφικὴ δύναμη, ἡ ὑφολογικὴ πυκνότητα καὶ ὁ ἐπιδέξιος χειρισμὸς τοῦ ἀφηγηματικοῦ χώρου καὶ χρόνου εἶναι χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸ κείμενο τῆς «Αὐτοβιογραφίας», πράγμα ποὺ θὰ διαπιστώσουμε καὶ στὴ λεπτομερέστερη ἀνάλυση τῶν ἀφηγηματικῶν τεχνικῶν τοῦ συγγραφέα.

Ὅμως αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἀναπαράσταση τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος βρῖσκεται στὸ κέντρο τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τοῦ Μεσαίωνα, ἐνδεχομένως νὰ μᾶς παραξενεύει σήμερα, καθὼς ἔχουμε συνηθίσει σὲ μιὰ ἄλλου τύπου προσέγγιση τοῦ θέματος, ιδίως ἀπὸ τὸν Ρομαντισμὸ καὶ ἔπειτα². Καὶ αὐτὸ γιὰτὶ ὁ καθημερινὸς θάνατος ὅλο καὶ περισσότερο ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ ζωὴ μας καὶ παραπέμπεται στὰ νοσοκομεῖα καὶ τὰ γηροκομεῖα. Παράλληλα, καὶ σὲ ἄμεση κοινωνιολογικὴ συνάρτηση, ὁ λογοτεχνικὸς θάνατος μεταφέρεται στὸν χώρο τοῦ ὑπερβατοῦ ὅπου συντελεῖται ἡ λεκτικὴ ἀκύρωση τῆς περιγραφῆς τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου μὲ τὴ μετατροπὴ τῆς σὲ ἐλλειπτικὴ μεταφορὰ· πρόχειρα παραδείγματα ἢ σκηνὴ τῆς αὐτοκτονίας στὴ *Γυναίκα τῆς Ζάκυθος* καὶ οἱ θάνατοι στὸν Dickens. Ἡ, πάλι, ὁ θάνατος μετατρέπεται σὲ σκηνικὸ φρίκης ὅπου ἡ περιγραφή

2. Βλ. ἐνδεικτικὰ Garreth Stewart, *Death Sentences. Styles of Dying in British Fiction*, Cambridge, Mass. 1984, σσ. 3-51.

ἐξογκώνεται καὶ τελικὰ διαρρηγνύεται ἀπὸ τὸ φανταστικό, ὅπως στὸν *Dracula* τοῦ Bram Stoker καὶ ἄλλα παρεμφερῆ ἔργα τρόμου³.

Ἄς ἐπανέλθουμε ὁμως στὸν Βλεμμύδη⁴. Ἔργα αὐτοβιογραφικοῦ χαρακτήρα, ἂν καὶ ὄχι πολλὰ, εἶχαν γραφεῖ πολὺ πρὶν τὴν «Αὐτοβιογραφία»⁵. Ἀπὸ τὰ γνωστότερα εἶναι ὁ *Βίος ἢ περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης* τοῦ Λιβανίου⁶ καὶ ὁ *Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὴν αὐτοῦ μητέρα* τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ⁷. Καὶ στὰ δύο αὐτὰ κείμενα ἡ βιογραφικὴ αὐτοσκηνοθεσία ἀκολουθεῖ τοὺς ἀναγνωρίσιμους κανόνες τῶν ἐπιλεγμένων λογοτεχνικῶν εἰδῶν: ἀπὸ τῆ μία πλευρά, τὴν ἱστορικὴ βιογραφία ὅπως προτυπώνεται στοὺς *Βίους* τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Φιλοστράτου, ἔντεχνα προσαρμοσμένη στὸν «σοφιστῆ» Λιβάνιο· στὴν περίπτωσι τοῦ Ψελλοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ

3. Γιά τὴν ἱστορικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἐξέλιξι τῆς ἰδεολογίας τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀπεικόνισής του, μὲ ἄξονα τὸν δυτικὸ Μεσαίωνα, βλ. τίς βασικὲς μελέτες τοῦ Philippe Ariès, *Essai sur l'histoire de la mort en Occident du moyen-âge à nos jours*, Paris 1975 καὶ *L'Homme devant la mort*, Paris 1977, ὅπως ἐπίσης Norbert Elias, *Über die Einsamkeit des Sterbenden in unseren Tagen*, Frankfurt a.M. ⁶1990. Γιά τίς βυζαντινὲς ἀντιλήψεις περὶ θανάτου καὶ μετὰ θάνατον ζωῆς βλ. H.-G. Beck, *Die Byzantiner und ihr Jenseits. Zur Entstehungsgeschichte einer Mentalität* [Bayer. Akad. d. Wiss., philos.-hist. Klasse, Sitzungsberichte 6], München 1979 καὶ τὰ πρακτικὰ τοῦ 9ου Συνεδρίου τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Duke University, Νοέμβριος 1983) μὲ θέμα «Death and Burial in Byzantium» στὸ *The Greek Orthodox Theological Review* 29 (1984) 115-194. Γιά τὴν τυπολογία τοῦ θανάτου στὴ βυζαντινὴ γραμματεία βλ. σύντομα Π. Α. Ἀγαπητός, «Ὁ θάνατος στὸ Βυζάντιο: Ἀποσπασματικὲς εἰκόνες ἐνὸς ἄγνωστου κόσμου», *Ἐντευκτήριο* 42 (Ἄνοιξι 1998) [ὑπὸ ἐκτύπωση].

4. Γιά τὸν Βλεμμύδη καὶ τὸ ἔργο του βλ. D. Stiernon, «Nicéphore Blemmydès», *Dict. Spir.* 11 (1982) 187-198 καὶ συντομότερα τὸ σχετικὸ λήμμα στὸ *PLP* 2 (1977) 87-88 (ἀρ. 2879). Γιά μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυσι τῆς «Αὐτοβιογραφίας» βλ. Georg Misch, *Geschichte der Autobiographie*, τόμ. III.2, Frankfurt a.M. ³1962, σσ. 831-875, ὅπως ἐπίσης καὶ τίς παρατηρήσεις τοῦ I. Ševčenko, «Quatre leçons de littérature byzantine: Nicephore Blemmydès; Théodore Métochite; Trois littératures byzantines», στὸ: *La civiltà bizantina del XII al XV secolo. Aspetti e problemi* [Università degli Studi di Bari. Centro di Studi Bizantini. Corsi di Studi 3], Roma 1982, σσ. 109-188 καὶ εἰδικὰ σσ. 111-137.

5. Γιά μιὰ σύντομη ἐπισκόπησι τῆς αὐτοβιογραφίας στὸ Βυζάντιο βλ. J. Irmscher, «Autobiographien in der byzantinischen Literatur», στὸ: J. Irmscher - P. Nagel (ἐκδ.), *Studia Byzantina* 2, Berlin 1973, σσ. 3-11. Ὅρισμένα προβλήματα τοῦ «εἴδους» θίγει ὁ M. Hinterberger, «Ὁ Στέφανος Σαχλίχης καὶ ἡ αὐτοβιογραφία στὸ Βυζάντιο», στὸ: J. M. Egea and J. Alonso (ἐπιμ.), *Prosa y verso en griego medieval. Rapports of the International Conference «Neograeca Medii Aevi III»* (Vitoria 1994), Amsterdam 1996, σσ. 193-206. Ὑπὸ ἐκτύπωση στὰ Wiener Byzantinistische Studien βρίσκειται ἐκτενὴς μονογραφία τοῦ ἴδιου μελετητῆ γιὰ τὸν αὐτοβιογραφικὸ λόγο στὴ βυζαντινὴ γραμματεία. Γιά τὰ θεωρητικὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ λογοτεχνικὸ αὐτὸ εἶδος βλ. πρόχειρα Ph. Lejeune, *Le pacte autobiographique*, Paris ²1996 καὶ Γρ. Πασχαλίδης, *Ἡ ποιητικὴ τῆς αὐτοβιογραφίας*, Ἀθήνα 1993.

6. Libanios, *Discours. Tome I: Autobiographie (Discours I)*. Texte établi par J. Martin et traduit par P. Petit [Collection G. Budé], Paris 1979.

7. Michele Psello, *Autobiografia. Encomio per la madre*. Testo critico, introduzione, traduzione e commento a cura di Ugo Criscuolo [Speculum. Contributi di Filologia Classica], Napoli 1989.

βιογραφικό ἐγκώμιο ὅπως αὐτὸ ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Μένανδρο Ρήτορα⁸, ἐδῶ ὅμως μεταφερμένο ἀπὸ τὸ «ὀρθὸ» στὸ «λανθασμένο» πρόσωπο, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἐγκωμιαζομένη μητέρα στὸν ἐγκωμιάζοντα γιό. Εἶναι, πιστεύω, ἐνδεικτικὴ ἢ συγκεκριμένη αὐτὴ μετατόπιση γιὰ τὴν ὑπονομευτικὴ ἐλευθερία ἀπέναντι στὰ παραδεδομένα πρότυπα, τὴν ὁποία οἱ Βυζαντινοὶ ἀξιῶνουν στὴ λογοτεχνικὴ τους παραγωγή, ἰδίως ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα καὶ ὕστερα.

Ἡ «Αὐτοβιογραφία» τοῦ Βλεμμύδη ὅμως δὲν ἐντάσσεται εὐκόλα σὲ καμία ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες κατηγορίες. Πρόκειται γιὰ ἓνα εἰδολογικὰ «παράξενο» κείμενο. Σ' ἓνα πρῶτο ἐπίπεδο, ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη μὲ ξεχωριστοὺς προλόγους καὶ ἐπιλόγους (ΔΜ I.1-2 καὶ I.90, II.1-2 καὶ II.86). Ἦδη οἱ ἐπικεφαλίδες τῶν δύο λόγων ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ τυπολογία, καθὼς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ συγγραφέα (*Νικηφόρου μοναστοῦ καὶ πρεσβυτέρου καὶ κτήτορος*) καὶ τὸν τίτλο τοῦ ἔργου (*περὶ τὸν κατ' αὐτὸν διήγησις μερικὴ*), περιλαμβάνουν ἀκριβεῖς ἐνδείξεις γιὰ τὸν χρόνο συγγραφῆς τους: *μηνὶ Μαΐῳ ἰνδικτιῶνος ἐβδόμης ἔτους ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ ἐβδομηκοστοῦ δευτέρου καὶ ἐγράφη μηνὶ Ἀπριλλίῳ ἰνδικτιῶνος ὀγδῶς ἔτους ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ τρίτου ἀντίστοιχα*, δηλαδή Μάιος 1264 καὶ Ἀπρίλιος 1265. Οἱ δύο λόγοι ἔχουν συνεπῶς γραφτεῖ μὲ ἀπόσταση ἑνὸς ἔτους μεταξύ τους. Ἀλλὰ καὶ ἡ δομὴ τῶν δύο λόγων δὲν εἶναι παρατακτικὴ, δὲν πρόκειται δηλαδή γιὰ τὸ πρῶτο καὶ δεῦτερο μέρος μᾶς συνεχοῦς χρονολογικῆς ἀναπαράστασης. Ὁ Βλεμμύδης ὀλοκληρῶνει τὸ χρονολογικὸ πλαίσιο τῆς ζωῆς του μὲ τὸ τέλος τοῦ πρῶτου λόγου. Ὁ δεῦτερος λόγος ἔρχεται νὰ συμπληρώσει, νὰ ἐπεξηγήσει καὶ μερικῶς νὰ ἐπαναλάβει ἐν εἴδει ὑπομνηματισμοῦ καίρια σημεῖα τοῦ πρῶτου μέρους. Ξετυλίγεται ἔτσι μπροστὰ μας ἓνα χρονολογικὰ παράλληλο καὶ ἀφηγηματικὰ καθ' ὑπόταξη ὀργανωμένο δίπτυχο.

Στὴν «Αὐτοβιογραφία», τόσο στοὺς προγραμματικὸς προλόγους καὶ ἐπιλόγους τῶν δύο μερῶν ὅσο καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα, τονίζεται ἡ ἰδιαιτέρη σχέση τοῦ συγγραφέα μὲ τὸν Θεό⁹. Τὸ *σπούδασμα*, ὅπως ὀνομάζει ὁ Βλεμμύδης τὸ ἔργο του (ΔΜ I.1.8), προσφέρεται ἀμέσως στὸ προοίμιό τοῦ πρῶτου λόγου ὡς εὐχαριστήριό ἀνάθημα στὸν Θεὸ γιὰ ὅλες τὶς εὐεργεσίες του: *στήλην ... εἰς τὸν βοηθὸν καὶ σώστην ἐγεῖραι ... ὧν τε προηγουμένως εὖ ἐπεπόνθειν καὶ ὧν ἐπομένως* (ΔΜ I.1.3-6). Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο μνημειώνονται τελεσίδικα τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ πρωτα-

8. Βλ. *Menander Rhetor*. Edited with translation and commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson, Oxford 1981, σσ. 76-95.

9. Βλ. συνοπτικὰ Munitiz, *Partial Account*, σσ. 37-42. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ πλῆθος τῶν ποικίλων θεοονυμίων στὸ κείμενο.

γωνιστῆ, ἐφόσον παραδίδονται στὴν ἀνώτατη ἀρχή, τὸν σοφόν τε καὶ κραταιὸν ὑπερήγορον καὶ προασπιστὴν τοῦ συγγραφέα (ΔΜ II.84.6-7). Ἄλλὰ ὁ Βλεμμύδης καθορίζει καὶ τοὺς ἄμεσους παραλήπτες τοῦ ἔργου: στὸν μὲν τίτλο περιλαμβάνει τὴν ιδιότητά του ὡς κτήτορος χωρὶς ἀναφορὰ σὲ συγκεκριμένο μοναστήρι καὶ ἄρα ἐντοπίζει τὸ κείμενο σὲ συμφραζόμενα ποὺ μόνον οἱ ἐπαρκεῖς ἀναγνώστες, δηλαδή οἱ συμμονάζοντες, μποροῦν νὰ γνωρίζουν· στὰ δὲ προοίμια ἀναφέρεται στοὺς τωρινούς καὶ μέλλοντες μοναχοὺς τῆς μονῆς, τῶν ὁποίων τὴ φροντίδα ἔχει ἀναλάβει¹⁰.

Ἐπιπλέον, στὸ προοίμιο τοῦ πρώτου λόγου παρατίθενται ἐπιγραμματικά οἱ στόχοι τοῦ συγγράμματος (ΔΜ I.1.8-13): *Εἶη δ' ἂν τὸ σπούδασμα καὶ τοῖς σὺν ἐμοὶ (πολὺν δ' αὐτῶν πεποιήμαι λόγον) τῆς τε πρὸς Θεὸν εὐγνωμοσύνης ὑπόθεσις καὶ τοῦ προὔργιαίτερον τιθέναι καὶ τροφῆς καὶ πνοῆς καὶ ζωῆς τὸ πρὸς αὐτὸν ἀτενίζειν ὑφήγησις, ἀλλὰ δὴ καὶ οἰονεῖ τις προφυλακὴ καὶ πρὸς πόνους χρησίμους ἐπάλειψις*. Ἔτσι τὸ ἔργο πρέπει νὰ εἶναι: 1) αἰτία καὶ θέμα (ὑπόθεσις) γιὰ τὴν εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Θεό· 2) προτροπὴ καὶ διδασκαλία (ὑφήγησις) τῶν ἀναγνωστῶν γιὰ τὴν ἐνατένιση τοῦ Θεοῦ· 3) παροχὴ τῶν ἀναγκαίων, ἀμυντικῶν ὅσο καὶ ἐπιθετικῶν, ἐφοδίων (προφυλακὴ καὶ ἐπάλειψις) γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀθλοθετηθέντος βραβείου, δηλαδή τῆς αἰώνιας ζωῆς. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ ἔργο περιβάλλεται τὸ ἔνδυμα ἐνὸς ἐγχειριδίου μὲ τὴ μορφὴ βιογραφίας καὶ ἐντάσσεται στὴν παραδοσιακὴ δομὴ τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν, ὅπου μιὰ σύντομη βιογραφία τοῦ κτήτορος προτάσσεται τῶν κανόνων διαβίωσης καὶ συμπεριφορᾶς τῶν μοναχῶν¹¹.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἔργου ὡς ἐγχειριδίου καθίσταται ἀκόμη πιὸ ἐμφανῆς ἀπὸ τὴν κυριαρχοῦσα ἀντίληψη τῆς ἐπιλογῆς τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέα. Ἦδη ὁ τίτλος ὀριοθετεῖ τὸ θέμα, *περὶ τῶν κατ' αὐτὸν διήγησις μερικὴ*, τὸ ὁποῖο στὴ συνέχεια ὑπογραμμίζεται μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ πρώτου προοιμίου καὶ ἐπανέρχεται στὸ δεῦτερο προοίμιο. Γράφει ὁ Βλεμμύδης:

10. ΔΜ I.1.9 *τοῖς σὺν ἐμοὶ (πολὺν δ' αὐτῶν πεποιήμαι λόγον) καὶ II.1.9 τοῖς ἡμετέροις*.

11. Munitiz, *Partial Account*, σσ. 4-5 καὶ Κ. Α. Μανάφης, *Μοναστηριακὰ Τυπικὰ - Διαθῆκαι. Μελέτη φιλολογικὴ* [«Ἀθηνᾶ». Σειρὰ διατριβῶν καὶ μελετημάτων 7], Ἀθήνα 1970, σσ. 70 καὶ 73. Τὴν ἔνταξη τῆς «Ἀυτοβιογραφίας» στὸ σχῆμα τοῦ μοναστηριακοῦ τυπικοῦ θεωρεῖ δεδομένη καὶ ὁ Μ. Angold, «Were Byzantine monastic *typika* literature?», στὸ: R. Beaton and Ch. Roueché (ἐπιμ.), *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to Donald M. Nicol* [Centre for Hellenic Studies, King's College London. Publications 1], London 1993, σσ. 46-70 καὶ εἰδικὰ 54-55. Διαφωνῶ ὅμως μὲ τὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὴ δομὴ καὶ τὴ μορφὴ τοῦ ἔργου («two autobiographies ... they are cast in the form of sermons»). Ὁ Βλεμμύδης συνέθεσε ἓνα ἔργο σὲ δύο μέρη καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ἔχει τὴ μορφὴ κηρύγματος πρὸς τοὺς μοναχοὺς. Πρόκειται γιὰ παρανόηση ἀπὸ τὸν Angold τῶν τυπικῶν προσφωνήσεων τοῦ συγγραφέα πρὸς ἓνα ὑποτιθέμενο ἀκροατήριον.

Ἔχοντας διανύσει ἐξηνταεξί χρόνια ἀπὸ τῆ γέννησὶ μου, ἀποφάσισα νὰ καταγράψω μερικὰ ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ συνάντησα στὴ ζωὴ μου —δὲν εἶναι βέβαια ἀναγκαῖο, ἀλλὰ οὔτε καὶ δυνατό, νὰ ἀναφέρω τὰ πάντα (ΔΜ Ι.1.1-3).

Δὲν θέλησα νὰ κάνω μιὰ συλλογὴ ὄλων ὅσων μοῦ συνέβησαν (γιατὶ αὐτὸ θὰ ἦταν δυσέφικτο καὶ ὁ κόπος ὄχι ιδιαίτερα χρήσιμος γιὰ τοὺς οἰκείους μου), ἀλλὰ τῶν πιὸ σημαντικῶν, καὶ μάλιστα ἐκείνων ποὺ, ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῶν ἐμπειριῶν μου, ἢ γερασμένη μου μνήμη δὲν συσκότισε τὴ μορφή τους¹²... Ὅσα θέματα τώρα εἶναι δυσάρεστα γιὰ τοὺς ἀκροατές, εἶναι ἀσφαλῶς δυσάρεστα καὶ γιὰ τοὺς ὁμιλητές (ἂν εἶναι εὐφυεῖς καὶ προσέχουν τὸ ἀκροατήριό τους), ἰδίως ὅταν αὐτὰ ἀναπτύσσονται, ἀναλύονται καὶ παρουσιάζονται μὲ κάθε λεπτομέρεια. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ θέματα λοιπὸν θὰ συμπτύξω μερικὰ, ἀλλὰ θὰ τὰ ὑπαινιχθῶ καὶ ἄλλα πάλι θὰ τὰ ἀποσιωπήσω τελείως¹³ (ΔΜ ΙΙ.1.7-12, 2.7-12).

Ταυτόχρονα, ὁ ὑπομνηματιστικὸς χαρακτήρας τοῦ δευτέρου λόγου τὸν μετατρέπει σὲ μιὰ «ἐξήγηση» τοῦ πρώτου. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ ὄρου ἐξήγησις δὲν εἶναι τυχαία. Πρόκειται, ὅπως εἶναι γνωστὸ, γιὰ τὸν τεχνικὸ ὄρο ποὺ χαρακτηρίζει καὶ στὸ Βυζάντιο κάθε εἶδους ἀφηγηματικὴ ἐρμηνεία ἢ συγκροτημένο σχολιασμὸ¹⁴. Ἐμφανίζεται ὅμως μὲ τὴ μορφή *μερικὴ ἐξήγησις* —καὶ ἐδῶ καθίσταται προφανῆς ἡ ὁμοιότητα μὲ τὸ *μερικὴ διήγησις*— ὡς μέρος τοῦ τίτλου ἀγιολογικῶν Βίων: *Ἰγνατίου μοναχοῦ μερικὴ ἐξήγησις εἰς τὸν βίον τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ταρασίου ἀρχιεπισκόπου γεγονότος τῆς θεοφυλάκτου Κωνσταντινουπόλεως*¹⁵, γιὰ νὰ ἀναφέρω ἓνα διάσημο καὶ τυπολογικὰ καθοριστικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 9ου αἰῶνα. Οἱ κοινοὶ αὐτοὶ τόποι —δηλαδὴ ἡ ἀντίληψη τῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς ἐξήγησης, ὁ διδακτικὸς καὶ προφυλακτικὸς χαρακτήρας, τὸ βιογραφικὸ περιεχόμενον, ἡ ἐγκόσμια ἄθληση καὶ ἡ πορεία πρὸς τὸν Θεὸ— παραπέμπουν σαφῶς στὰ πρότυπα τῆς ἀγιολογίας. Πρόχειρο παράδειγμα τὸ προοίμιον τοῦ Βίου τοῦ Θεοφάνους Ὁμολογητοῦ, τοῦ γνωστοῦ χρονογράφου, ὅπου σὲ εἴκοσι ἀράδες συγκεντρώνονται ὅλοι

12. Γιὰ τὸ μοτίβο αὐτὸ —ἐπιλογὴ αὐτοβιογραφικῶν στοιχείων μὲ βάση τὴ συνείδηση καὶ τὴ μνήμη τοῦ συγγραφέα— βλ. ἐνδεικτικὰ Συμεῶν Νέος Θεολόγος, Ὕμνος 24.63-70 (ΙΙ, 230-232 Koder).

13. Στὸ πρωτότυπο: *τινὰ μὲν συστελοῦμεν, ἄλλα παρυποκρύψομεν, ἕτερα δὲ καὶ παντελῶς ἀποσιωπήσομεν* (ΙΙ.2.10-12). Ὁ Munitiz τυπώνει ἀλλὰ *παρυποκρύψομεν* χωρὶς σχόλιον στὸ ὑπόμνημα καὶ μεταφράζει «Some of these I shall compress in my account, but hint at them with a passing reference; for others I shall exclude all mention» (*Partial Account*, σ. 96). Ὅμως ὁ κώδικας Bodl. Holkham 71, φ. 206r παραδίδει σαφῶς τὸ ὀρθὸ ἄλλα, ποὺ δίνει καὶ τὸ ἀναγκαῖο νόημα στὴν τριμερῆ, συλλαβικὰ ἀξενόμενη ἀλλὰ νοηματικὰ στενούμενη, περίοδο.

14. Βλ. H. Schreckenberg, «Exegese I: heidnisch, Griechen und Römer», RAC 6 (1966) 1174-1194 καὶ W. E. Gerber, «Exegese III: Neues Testament und Alte Kirche», RAC 6 (1966) 1211-1229. Ὁ ἴδιος ὁ Βλεμμύδης χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ ἐρμηνεία τῶν Ψαλμῶν 1-23 (ΔΜ ΙΙ.76.4-6 ψαλμοὺς τινὰς οὐχ' ὡς ἐξ ἑτέρου λεγομένους ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ἀδόντων αὐτοῦς, ἐξηγούμεθα).

15. I. A. Heikel, *Ignatii Diaconi Vita Tarasii archiepiscopi Constantinopolitani* [Acta Societatis Scientiarum Fennicae 17], Helsinki 1891, σ. 389.1-2.

αὐτοὶ οἱ τόποι¹⁶. Τὸ ἐπιστέγασμα τῆς σκηνοθεσίας αὐτῆς στὸν Βλεμμύδη εἶναι ὁ ἀκριβῆς προσδιορισμὸς τῆς ἀναθηματικῆς στήλης ποὺ προσφέρει, ὅπως εἶδαμε, ὁ συγγραφέας στὸν Θεό: *μνειάν ειλόμεν ποιήσασθαί τινων ἐν βίῳ συνητηκότων μοι ... καὶ στήλην ὁμολογίας εἰς τὸν βοηθὸν καὶ σώστην ἐγεῖραι* (ΔΜ I.1.1-4). Ὁ πρωταγωνιστὴς καὶ βιογράφος μετατρέπεται σὲ ἕναν ὁμολογητὴ τῆς πίστες του, κατὰ συνέπεια σ' ἕναν ἄγιο ποὺ ἐπιβίωσε τῶν μαρτυρίων καὶ τῶν διωγμῶν ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του, οἱ ὁποῖοι εἶναι φυσικὰ καὶ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὅτι τὸ ἐπίτευγμα τῆς ὁμολογίας μπορεῖ νὰ κερδηθεῖ ζῶντος τοῦ ἁγίου, μᾶς τὸ δείχνει καὶ πάλι ἡ περίπτωση τοῦ Θεοφάνη. Ὁ σύγχρονός του Θεόδωρος Στουδίτης σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν φυλακισμένο Θεοφάνη, ὅπου τὸν ἐπαινεῖ γιὰ τὴ στάση του ἀπέναντι στοὺς εἰκονομάχους, γράφει: *ἔστεψας τὴν σεαυτοῦ κάραν ὁμολογίας διαδήματι*¹⁷. Συνεπῶς, ἡ αὐτοβιογραφία τοῦ Βλεμμύδη ἀποδεικνύεται στὴν πραγματικότητα μιὰ «αὐτοαγιογραφία»¹⁸, ἀντλῶντας στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς ἀπολογητικῆς βιογραφίας¹⁹.

Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ ἀγιολογικὸ πλαίσιο ἢ παρουσία τῶν σκηνῶν θανάτου ἀποκτᾶ μιὰ ἐντελῶς ἰδιάζουσα διάσταση. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Βλεμμύδη νὰ παρουσιάσει στὶς περίπου ὀγδόντα σελίδες τῆς *Διηγῆσεως Μερικῆς δεκαῆξι θανάτους*, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ ἑννέα εἶναι θάνατοι ἀνθρώπων ποὺ προσπάθησαν νὰ βλάψουν τὸν πρωταγωνιστὴ, εἶναι καίρια γιὰ τὴν παρουσίαισά του ὡς ὁμολογητῆ. Οἱ ἑννέα αὐτοὶ ἄνθρωποι μετατρέπονται σὲ διώκτες τοῦ ἁγίου καὶ συνεπῶς σὲ καταφρονητὲς τοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ ἐκλεκτοῦ του. Ὁ φοβερὸς τους θάνατος εἶναι ἡ τιμωρία γι' αὐτὸ τους τὸ ἔγκλημα καὶ τὸ παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν γιὰ τοὺς ἀναγνώστες, πράγμα ποὺ ὁ Βλεμμύδης τονίζει συνεχῶς²⁰, ἀκόμη καὶ στὶς τελευταῖες γραμμὲς τοῦ ἔργου, ὅταν γράφει ὅτι *ἐκ τοιούτων ὑποδειγμάτων χρὴ συνετίζεσθαι* (ΔΜ II.85.12). Βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἕνα ἀπὸ τὰ

16. Βλ. *Theophanis Chronografia* (de Boor), τόμ. II, σσ. 3.4-4.9 (διδασκτικὴ σημασία τοῦ ἔργου, ὁ ἐγκωμιαζόμενος ὡς ὑπέρμαχος τῆς πίστες καὶ ἀθλητῆς, ἢ πορεία πρὸς τὸν Θεό, ἢ ἐπιλογὴ ὀρισμένων μόνον γεγονότων).

17. Θεόδ. Στουδ. *Ἐπιστ.* 214.15-16 Fatouros.

18. Βλ. τίς μελέτες τοῦ J. A. Munitiz, «Self-canonisation: the “Partial Account” of Nikephoros Blemmydes», στί: S. Hackel (ἐπιμ.), *The Byzantine Saint* [Studies Supplementary to Sobornost 5], London 1981, σσ. 164-168 καὶ «Hagiographical Autobiography in the 13th Century», *Byzantinoslavica* 53 (1992) 243-249. Ἕναν ἄλλο τύπο ἀγιολογικῆς αὐτοβιογραφίας βλ. A. P. Kazhdan, «Hagiographical Notes 3. An Attempt at Hagio-Autobiography: The Pseudo-Life of “Saint” Psellus», *Byzantion* 53 (1983) 546-556.

19. Βλ. σύντομα τίς παρατηρήσεις τοῦ Munitiz, *Partial Account*, σ. 3. Γιὰ τὴν ἀπολογητικὴ βιογραφία βλ. Gregor von Nazianz, *De vita sua. Einleitung, Text, Übersetzung, Kommentar*. Herausgegeben, eingeleitet und erklärt von Christoph Jungck [Wissenschaftliche Kommentare zu griechischen und lateinischen Schriftstellern], Heidelberg 1974, σσ. 13-16.

20. ΔΜ I.22, I.26, I.30, I.52, I.56, II.41, II.84 κ.ά.

πιὸ ἀγαπημένα μοτίβα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας, τὸν «θάνατο τῶν διωκτῶν».

Τὸ μοτίβο φυσικὰ προϋπάρχει τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἂν καὶ σὲ περιορισμένη ἔκταση, ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε στὶς Βάκχες τοῦ Εὐριπίδη τὸν θεομάχο Πενθέα, τὴν ἀρχετυπικὴ μορφή τοῦ *contemptor superum*, ποὺ βρίσκει φρικτὸ καὶ τελετουργικὰ προγεγραμμένο θάνατο γιὰ τὴν ὕβρη του ἀπέναντι στὸν Διόνυσο²¹. Γιὰ τὸν χριστιανικὸ ὅμως κόσμο τὸ θέμα ἀποκτᾷ ιδιαίτερη σημασία μὲ τὴν πολλαπλὴ ἐμφάνισή του στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ εἰδικότερα στὸ 2ο βιβλίο τῶν Μακκαβαίων ὅπου περιγράφεται ὁ θάνατος τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ Ἐπιφανοῦς στὰ 164 π.Χ. (Β΄ Μακκαβ. 9). Ὁ Ἀντιόχος διώκει τοὺς Ἑβραίους μὲ ποικίλους τρόπους καὶ ὁ Θεὸς τὸν χτυπᾷ μὲ μιὰ φρικτὴ ἀσθένεια. Ἀρχίζουν νὰ σαπίζουν τὰ σπλάγχνα του, τιμωρία ποὺ ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας θεωρεῖ δίκαιη καὶ ἀρμόζουσα γιὰ τὸν πολλαῖς καὶ ξενιζούσαις συμφοραῖς ἐτέρων σπλάγχνα βασάνισαντα (9.6). Ἐπιπλέον, ὁ βασιλέας πέφτει ἀπὸ τὸ ἄρμα του καὶ στρεβλώνονται τὰ μέλη του. Τὸ σῶμα του ἀρχίζει νὰ γεννᾷ σκουλήκια, ἐνῶ ἡ ἀνυπόφορη ὀσμὴ κατακλύζει τὸ στρατόπεδο. Τελικὰ, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῶν πόνων, ἀναγκάζεται νὰ μετανοήσῃ, ὀρκιζόμενος ὅτι θὰ ἐπανορθώσει τὰ ἐγκλήματατά του. Ἡ μετάνοιά του ὅμως εἶναι μάταιη καί, μετὰ ἀπὸ μιὰ φιλικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Ἑβραίους, πεθαίνει φρικτὰ ἐν τοῖς ὄρεσιν (9.28) μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του.

Τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ πρότυπο ἐξελίχθηκε σὲ πλήρες λογοτεχνικὸ εἶδος στὶς ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα ἀπὸ τὸν Λατῖνο Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας Λακτάντιο, ὁ ὁποῖος στὰ 314/15 ἔγραψε ἓνα ἔργο μὲ τὸν τίτλο *De mortibus persecutorum*²², ὅπου παρουσιάζει τοὺς θανάτους τῶν εἰδωλολατρῶν αὐτοκρατόρων τῆς ἐποχῆς του, δηλαδὴ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του, ὡς διωκτῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, σκιαγραφώντας ταυτόχρονα καὶ τὴν ἄνοδο τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ὡς προστάτη τῆς νέας θρησκείας²³.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀποστασιοποιημένη περιγραφή τοῦ θανάτου τοῦ

21. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς Βάκχες, τὸ θέμα ἀναπτύσσει διεξοδικὰ καὶ ὁ Ὁβίδιος στὶς *Μεταμορφώσεις* III.511-733. Γιὰ τὸ ὅλο θέμα βλ. W. Nestlé, «Die Legende vom Tode der Gottesverächter», *Archiv für Religionswissenschaft* 33 (1936) 246-269.

22. Lactantius, *De mortibus persecutorum*. Edited and translated by J. L. Creed [Oxford Early Christian Texts], Oxford 1984. Βλ. ἐπίσης τὴ σχολιασμένη ἔκδοση τοῦ J. Moreau, *Lactance. De la mort des persécuteurs* [Sources Chrétiennes 39a-b], Paris 1954 καὶ τὴ μονογραφία τοῦ A. S. Christensen, *Lactantius the Historian. An Analysis of the «De mortibus persecutorum»* [Opuscula Graecolatina 21], Copenhagen 1980.

23. Βλ. εἰδικὰ *De mort. pers.* 1.6-7, ὅπου ὁ Λακτάντιος ἀναπτύσσει θεωρητικὰ τὸ θέμα του, τονίζοντας ιδιαίτερα τὴ σημασία τῶν θανάτων ὡς παραδειγμάτων (*exempla*) καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἔργου ὡς διδακτικοῦ ἐγχειριδίου.

Ἀντιόχου στὸ 2ο βιβλίο τῶν Μακκαβαίων, ὁ Λακτάντιος χρησιμοποιεῖ τὴ ρητορική του παιδεία γιὰ νὰ σκηνοθετήσῃ μὲ ἀνάγλυφες λεπτομέρειες τοὺς ποικίλους θανάτους τῶν διαφόρων προσώπων. Ἐξέχουσα θέση καταλαμβάνει ὁ κορυφαῖος τῶν διωκτῶν, αὐτοκράτορας Μαξιμιανὸς Γαλέριος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀσθένεια καὶ ὁ θάνατος τὸν Μάιο τοῦ 311 περιγράφονται μὲ θαυμαστὴ ἀρτιότητα²⁴.

Ὁ Λακτάντιος, ἀκολουθώντας τὰ χνάρια τοῦ βιβλικοῦ κειμένου²⁵, ἀναπτύσσει ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους μοτίβα καὶ τὰ περιβάλλει μὲ τὸ ἔνδυμα μιᾶς ἐπικῆς σχεδὸν στὴ λιτότητά της γλώσσας: ἡ προοδευτικὴ ἐξάπλωση τοῦ καρκινώματος, ἡ ἀποτυχία τῶν ἀρχαίων θεῶν τῆς ἰατρικῆς καὶ τῶν θεραπόντων της, ἡ πλήρης παραμόρφωση τοῦ σώματος, ποὺ ἀντανακλᾷ τὴν ἐσωτερικὴ κακία τοῦ τυράννου, καὶ τὸ γενικότερο σκηNIKὸ τῆς φρίκης σηματοδοτοῦν τὴν ἀμετάκλητη πορεία τοῦ Γαλερίου πρὸς τὸν θάνατο καὶ τὴν ἐκδίχηση τοῦ Θεοῦ²⁶.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα κείμενο τῆς λατινικῆς γραμματείας, καὶ συνεπῶς ἄγνωστο στὸν Βλεμμύδη, ἡ σημασία του γιὰ τὴν προκειμένη ἀνάλυση παραμένει καίρια. Καὶ αὐτὸ γιατί, περίπου μιὰ εικοσαετία ἀργότερα, ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας χρησιμοποίησε στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία του τὸ *De mortibus persecutorum* γιὰ νὰ σκηνοθετήσῃ τοὺς θανάτους τῶν διωκτῶν στὸ δικό του ἰδεολογικὸ πλαίσιο²⁷. Ἀπὸ ἐκεῖ, τόσο ὁ θάνατος τοῦ Γαλερίου ὡς ἀρχέτυπο²⁸ ὅσο καὶ ἡ ἀντίληψη τοῦ κακοῦ θανάτου πέρασε στὴ βυζαντινὴ κοσμικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστοριογραφία καὶ στὴν ἀγιολογία²⁹. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ ἀπὸ τὴν Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη τὸν θάνατο τοῦ εἰκονομάχου Κωνσταντίνου Ε' στὰ 775, συνδεδεμένο μὲ ἐκεῖνον τοῦ χαλίφη Mansur (Ἀβδελά στὸ πρωτότυπο)³⁰, ὅπου ὄχι μόνο συμπυκνώνονται ὅλα τὰ μοτίβα τῆς *mors persecutorum*, ἀλλὰ καὶ γίνεται ἄμεση ἀναφορὰ στὸν Διοκλητιανὸ καὶ τοὺς πάλαι τυ-

24. *De mort. pers.* 33.1-35.3.

25. Βλ. J. Rougé, «Le *De mortibus persecutorum*, 5e livre des Macchabées», στό: *Studia Patristica* 12 [Texte und Untersuchungen 115], Berlin 1976, σσ. 135-143.

26. Βλ. καὶ τὴν ἀνάλυση τοῦ Christensen, σσ. 39-40.

27. Εὐσ. Ἐκκλ. Ἱστ. VIII-IX Schwartz. Τυπικὰ ἐπίσης παραδείγματα διωκτῶν στὸν Εὐσέβιο εἶναι ὁ Ἡρώδης (ἀξιοποίηση ὡς πηγῆς τοῦ Ἰώσηπου) καὶ ὁ Πιλάτος (βλ. Σουλτ. Μαυρομάτη-Κατσουγιαννοπούλου, «Ὁ θάνατος τοῦ Πόντιου Πιλάτου μέσα ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ ἀφηγηματικὴ πηγὴ», στό: *Μνήμη Λίνου Πολίτη* [Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς], Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 77-107).

28. Βλ., π.χ., Θεοφ. 12.26-13.19 καὶ 15.19-26 de Boor ἢ Γεώργ. Μον. 482.5-484.20 de Boor.

29. Γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ Εὐσεβίου στὴ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία βλ. τώρα Α. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι. Τόμος Α': 4ος-6ος αἰώνας*, Ἀθήνα 1997, σσ. 61-64.

30. Θεοφ. 448.11-449.3 de Boor.

ράννου. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐπίσης ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ Χρονογραφία τοῦ Λογοθέτη³¹. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Μιχαὴλ Γ΄ ἀπὸ τὴν ἑταιρεία τοῦ Βασιλείου στὰ 867 καὶ τὴν ἄνοδο τοῦ δευτέρου στὸν θρόνο, ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος παρεμβάλλει μιὰ παρέκβαση, στὴν ὁποία ἀναφέρονται συνοπτικὰ οἱ θάνατοι τῶν ἕξι δολοφόνων. Σημειώνουμε δύο καινούργια στοιχεῖα. Πρῶτον, τὸ ἀπόσπασμα ἔχει καταλογογραφικὸ χαρακτηριστήρα, συσσωρεύοντας ἐν εἴδει νεκρώσιμης λιτανείας τὴν παράθεση τῶν θανάτων: Ὁ μὲν Ἰακωβίτζης ... Ἰωάννης δὲ ... ὁ δὲ ἐξάδελφος ... ὁ δὲ ἀπελάτης ... Κωνσταντῖνος δὲ ... καὶ ὁ Μαριανός³². Δεύτερον, ἡ παρέκβαση παίρνει τὴν ἀφηγηματικὴ μορφή μιᾶς «προβολῆς» στὸ μέλλον καὶ βρίσκεται πάντως ἔξω ἀπὸ τὸν διηγηματικὸ χρόνο τοῦ συγκεκριμένου ἐπεισοδίου: Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην γράψαι καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένην ἐκδίκησιν εἰς τοὺς τὸν Μιχαὴλ διαχειρισμένους καὶ ἃ πέπονθεν ἕκαστος αὐτῶν ἐν διαφόροις καιροῖς³³. Ἦδη στὸν 10ο, ἀλλὰ σταθερὰ ἀπὸ τὸν 11ο καὶ 12ο αἰῶνα ὁ θάνατος μετατρέπεται πλέον σὲ καταληκτήριο καὶ κορυφωτικὸ σημεῖο τῆς ζωῆς τῶν ἡγεμόνων³⁴. Ὁ ἐκάστοτε ἱστορικὸς ἀναπτύσσει λογοτεχνικὰ τὴ σκηνὴ τοῦ θανάτου γιὰ νὰ χαρακτηρίσει —ἀποδεχόμενος ἢ ἀρνούμενος τὴν παραδοσιακὴ τυπολογία— μέσα ἀπὸ τὴν ἀφηγηματικὴ ἀκολουθία «τὸν βίον καὶ τὴν πολιτεία» τῶν πρωταγωνιστῶν του, εἴτε πρόκειται γιὰ θετικὲς περιπτώσεις, ὅπως ὁ γαλήνιος θάνατος τοῦ Μιχαὴλ Δ΄ Παφλαγόνοιο στὸν Ψελλό³⁵, εἴτε εἶναι ἀρνητικὲς, ὅπως ὁ φρικτὸς θάνατος τοῦ Ἀνδρόνικοιο Α΄ Κομνηνοῦ στὸν Νικήτα Χωνιάτη³⁶.

Σὲ θεολογικὸ, πάλι, ἐπίπεδο, τὸ θέμα τοῦ τέλους τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου ἀπασχόλησε τὸν Βλεμμύδη ἤδη σὲ δύο σύντομα δοκίμιά του³⁷,

31. Θεόδ. Μελιτ. 176.29-177.16 Tafel, Λέων Γραμμ. 253.6-254.4 Bekker. Πρόκειται γιὰ τὴν παραλλαγὴ Α τῆς Χρονογραφίας· βλ. σχετικὰ Alexandra Sotiroudis, *Die handschriftliche Überlieferung des «Georgius Continuatus» (Redaktion A)* [Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, Παράρτημα 68], Θεσσαλονίκη 1989.

32. Ἄς σημειωθεῖ ἡ συντακτικὴ παράταξη τοῦ μὲν μετὰ τὰ ἀκόλουθα δέ, ἡ ὁποία κλείνει προγραμματικὰ μετὰ τὸ τελικὸ καὶ.

33. Θεόδ. Μελιτ. 176.29-32 Tafel.

34. Τὸ θέμα τοῦ θανάτου τῶν αὐτοκρατόρων εἶναι βέβαια πολὺπλοκο καὶ μετὰ ποικίλες προεκτάσεις. Βλ. τώρα D. R. Reinsch, «Der Tod des Kaisers: Beobachtungen zu literarischen Darstellungen des Sterbens byzantinischer Herrscher», *Rechtshistorisches Journal* 13 (1994) 247-270.

35. Χρον. IV.52-55 (I, 176-180 Impellizzeri).

36. Χρον. Διήγ. 347.57-354.47 van Dieten.

37. Πρόκειται γιὰ τὰ ἔργα Ἀπόδειξις, ὅτι οὐχ ὤρισται τοῦ καθέκαστον ἡ ζωὴ καὶ Διαλεγόμενος ἢ περὶ τοῦ ὄρου· βλ. Nikephoros Blemmydes, *Gegen die Vorherbestimmung der Todesstunde*. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar von Wolfgang Lackner [Corpus Philosophorum Medii Aevi. Philosophi Byzantini 2], Ἀθήνα-Λεῖδεν 1985.

ὅπου ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι δὲν ὑπάρχει προσδιορισμένη ὥρα θανάτου, ἀλλὰ ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀλλάζει τὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένη στὸν Βλεμμύδη ἀπὸ τὸ νὰ ἀντιμετωπίσει στὴν «Αὐτοβιογραφία» τοὺς θανάτους τῶν ἐχθρῶν του ὡς προκαθορισμένους καὶ τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ τοὺς χειριστεῖ ἔτσι ὥστε νὰ δείξει τὴν προστασία ποὺ παρέχει ὁ Θεὸς στὸν ἐκλεκτό του καὶ τὴν ὀργή του ἀπέναντι σ' αὐτοὺς ποὺ τοῦ ἐπιτίθενται. Ἄλλὰ καὶ στὸν Βασιλικὸ Ἄνδριάντα³⁸, ὁ Βλεμμύδης συσχετίζει ἄμεσα τὶς κακὲς πράξεις ἑνὸς ἀνθρώπου μὲ τὶς συμφορὲς ποὺ τοῦ συμβαίνουν, ἀκόμη καὶ ἐὰν τὰ ἀντίποινα αὐτὰ φανοῦν πολὺ ἀργότερα³⁹. Ἐπιπλέον, ἀναφέρεται καὶ στὸ συγκεκριμένο μοτίβο τοῦ θανάτου τῶν καταφρονητῶν τοῦ Θεοῦ⁴⁰, τονίζοντας ὅτι αὐτοὶ ποὺ εὐθυγραμμίζουν τὴ ζωὴ τους πρὸς τὸν Θεὸ προοδεύουν, ἐνῶ ταυτόχρονα βλέπουν τοὺς ἐχθροὺς τους νὰ καταστρέφονται, μιὰ θέση ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθεῖ μὲ ἀποστασιοποιημένη ἱκανοποίηση τὸν ὄλεθρο τῶν δικῶν του διωκτῶν⁴¹.

Οἱ ποικίλες αὐτὲς λογοτεχνικὲς καὶ θεολογικὲς παραδόσεις ἔχουν συνυφανθεῖ μὲ τρόπο καθοριστικὸ στὸ ἀφηγηματικὸ πλέγμα τῆς Διηγήσεως Μερικῆς, στὴν ὁποία τὸ μοτιβικὸ πλαίσιο «ἔγκλημα καὶ τιμωρία» τῶν ἐχθρῶν ἀποτελεῖ κεντρικὸ ἄξονα τῆς διήγησής. Θὰ προχωρήσω παραθέτοντας ὀρισμένα στατιστικὰ στοιχεῖα. Ὁ Βλεμμύδης παρουσιάζει τοὺς θανάτους ἑννέα ἐχθρῶν του, κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους πεθαίνει μὲ διαφορετικὸ τρόπο καὶ κάτω ἀπὸ ἀτιμωτικὲς γι' αὐτὸν συνθήκες:

1) Ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Πεπαγωμένος ἀπὸ ξαφνικὸ θάνατο, ὄντας ἀκόμη στὸ ἀξίωμα του (ΔΜ I.17).

2) Ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Χαλαμᾶς πάμπτωχος καὶ μετὰ ἀπὸ ἐπώδυνη ἀσθένεια, ἔχοντας διωχθεῖ ἀπὸ τὸν μητροπολιτικὸ του θρόνο (ΔΜ I.17)⁴².

38. Herbert Hunger - Ihor Ševčenko, *Des Nikephoros Blemmydes Βασιλικὸς Ἄνδριᾶς und dessen Metaphrase von Georgios Galesiotes und Georgios Oinaiotes. Ein weiterer Beitrag zum Verständnis der byzantinischen Schrift-Koine* [Wiener Byzantinistische Studien 18], Wien 1986.

39. BA 40-41 Ἔτυπέ τις ῥοπάλοις πικρῶς, πυγμαῖς ἐπληξεν, ἀλόγω θυμῷ χαρίζομενος; ἀντιτέτυπται, ἀντιπέπληκται, ῥίγει τυχόν, πυρετῷ, κεφαλῆς ἄλγει, καρδιωγμοῖς, τεινεσμοῖς, ἐτέροις ἀνιαροῖς, ὅτ' οὐκ ἤμελλε. πλεῖόν τι δέδρακε; πλεῖόν τι πέπονθεν. εἰ δ' οὐ παρὰ πόδας τάντίποινα, κατὰ καιροὺς οὐς οὐκ εἴσεται· μαρτυρεῖ πρὸς ἐτέροις πολλοῖς ὁ ὑπὲρ Γαβρωνιτῶν λιμός, ὡς ἐν ἄλλοις πταίνοντες καιροῖς ἐν ἄλλοις ἀπολαμβάνομεν. Τὸ θέμα τῆς καθυστερημένης θεϊκῆς τιμωρίας εἶχε ἤδη πραγματευθεῖ ὁ Πλούταρχος στὸν διάλογό του *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* (*Moralia* 41: III, 394-444 Paton-Pohlenz-Sievekling).

40. BA 196 τί ἂν τις ἀπαριθμοῖ τῶν καταφρονητῶν θεοῦ τὰς ποινὰς καὶ τοὺς ποικίλους ἀφανισμούς;

41. BA 173 καὶ ἔστι τούτων ἐπὶ μᾶλλον τὸ κατευθύνεσθαι καὶ ἀπαρτίζειν καὶ σφίζειν ἐκ τῆς ἄνωθεν προσεπικτᾶσθαι ῥοπῆς καὶ τοὺς ὑπεναντίους ἐξαισίον καταβεβλημένους ὄραν.

42. Ἡ περίπτωσις αὐτὴ εἶναι ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὸν Βλεμμύδη, ἐνῶ συνδέει τὸν θάνατο

3) Ὁ διάκονος τοῦ πατριαρχείου Αὐτωρειανὸς ἀπὸ ξαφνικὸ καὶ φοβερὸ στηθικὸ νόσημα (ΔΜ Ι.26).

4) Ὁ δοῦξ τοῦ θέματος Θρακησίων (Θεόδωρος) Ἰκανάτος⁴³ ἀπὸ ἀσφυξία, πιθανὸν αὐτοκτονώντας (ΔΜ Ι.52).

5) Ὁ μαθητὴς τοῦ Βλεμμύδη Κρατερὸς νεαρὸτατος, πιθανὸν ἀπὸ καρδιακὴ προσβολή, συνέπεια μελαγχολικῆς κατάπτωσης (ΔΜ Ι.53).

6) Ὁ διάκονος στὴ μητρόπολη Ἐφέσου Λέων Ἀδράλεστος ἀπὸ τὸ κλότσημα ἐνὸς μουλαριοῦ καὶ συνεπακόλουθη ἀπόφραξη τῶν ἐντέρων (ΔΜ Ι.56).

7) Ὁ ἄρχοντας Δριμὺς ὑποκύπτοντας στὰ βασανιστήρια ποῦ ὑπέστη ἐξαιτίας τῶν ἀτασθαλιῶν του (ΔΜ Ι.89).

8) Ὁ αὐτοκράτορας Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις ἀπὸ ἐπιληψία (ΔΜ ΙΙ.79).

9) Ὁ δοῦξ τοῦ θέματος Θρακησίων Θεόδοτος Καλόθετος⁴⁴ ἀπὸ καρκινωειδῆ σήψη τῶν ἐντέρων (ΔΜ ΙΙ.85).

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς θανάτους, ὁ Βλεμμύδης παρουσιάζει καὶ τὴ δημόσια ἀτίμωση ἄλλων ἔξι ἀνθρώπων⁴⁵. Ἕνα ἐντυπωσιακὸ παράδειγμα εἶναι ἡ γελοιοποίηση τοῦ δουκὸς τοῦ θέματος Θρακησίων (Ἰωάννη) Καντακουζηνοῦ⁴⁶ καὶ τοῦ βοηθοῦ του ποῦ ἔχει τὸ παρατσούκλι «ὁ Ἀρχαῖος». Τὸ ἐπεισόδι ἐκτυλίσσεται τὸ καλοκαίρι τοῦ 1239. Γράφει ὁ Βλεμμύδης (ΔΜ Ι.58-61):

Μετὰ ἀπὸ κάποιον διάστημα ἀποφάσισα νὰ περάσω τὴ θάλασσα πρὸς τὰ δυτικὰ, γιὰτὶ ἤθελα νὰ βρῶ βιβλία ποῦ δὲν εἶχα βρεῖ ὡς τώρα. Προετοίμασα ἓνα πλοῖο, συγκέντρωσα μερικὸς ἔμπειρους ναῦτες καὶ φόρτωσα κατάλληλα τὶς ἀναγκαῖες

τῶν δύο μητροπολιτῶν (ΔΜ Ι.17.15-17 *κἀν οὐκ ἦνυσαν οὐδὲν οὐδαμῶς· πάντες γὰρ ἐν βραχεῖ διεφθάρησαν, ὁ δὲ Πεπαγωμένος μετὰ τὴν προεδρίαν καὶ ὁ Χαλαμᾶς*), ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ Χαλαμᾶς, μετὰ τὴν καθάρεισή του, ζῶν ἐπέζησε θανάτου χαλεπωτέραν (Ι.17.21). Ὁ συγγραφεὴς ἐπισημαίνει ἔτσι τὴ φρικτὴ τιμωρία τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποκρύπτει τὸ γεγονὸς ὅτι προφανῶς δὲν ἤξερε τὸν ἀκριβῆ τρόπο θανάτου τοῦ Χαλαμᾶ.

43. Τὸ πλήρες ὄνομα τοῦ Ἰκανάτου τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ σχετικὸ ἔγγραφο (βλ. Dölger-Wirth, *Regesten* ²III, ἀρ. 1768 καὶ M. Angold, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975, σσ. 250-258 γιὰ τοὺς δοῦκες τὴν ἐποχὴ αὐτή).

44. Ὁ Καλόθετος εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἀρκετὰ ἔγγραφα (βλ. Dölger-Wirth, *Regesten* ²III, ἀρ. 1868, 1871a, 1874, 1879, ὅπως ἐπίσης Angold, σσ. 251-252 καὶ H. Ahrweiler, «L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317), particulièrement au XIIIe siècle», *Travaux et Mémoires* 1 [1965] 1-204 καὶ εἰδικὰ σσ. 146-148), μέσα ἀπὸ τὰ ὅποια διαφαίνεται ἡ εἰκόνα ἐνὸς διεφθαρμένου ἀξιωματοῦχου.

45. ΔΜ Ι.54 (ὁ μαθητὴς τοῦ Βλεμμύδη Ρωμανός), Ι.57 καὶ 62 (ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Κωνσταντῖνος Κλαυδίουπολίτης), Ι.58-62 (Καντακουζηνὸς καὶ «Ἀρχαῖος»), ΙΙ.8-16 (ὁ φιλόσοφος Δημήτριος Καρύκης), ΙΙ.83-84 (ὁ μοναχὸς Γαβριήλ).

46. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Κομνηνὸ Καντακουζηνὸ βλ. Dölger-Wirth, *Regesten* ²III, ἀρ. 1783, 1785, 1793, 1798, ὅπως ἐπίσης Angold, σσ. 210-211 καὶ D. M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study* [Dumbarton Oaks Studies 11], Washington, D.C. 1968, σσ. 14-16.

προμήθειες γιὰ τὸ ταξίδι. Ἦμουν ἐντελῶς ἀπορροφημένος στὰ σχέδιά μου καὶ καταγινόμουν συνέχεια μὲ τὸν ἐφοδιασμό τοῦ πλοίου χωρὶς κανεὶς ποτὲ νὰ μὲ ἔχει ἐμποδίσει.

Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν παρὰ ἓνα δόλιο τέχνασμα τοῦ τότε διοικητῆ (ἐπονομαζόταν Καντακουζηνός) καὶ τοῦ ἐπικεφαλῆς τῶν βοηθῶν του, ποὺ εἶχε αὐτὴ τὴ θέση ἐξαιτίας τῆς παιδείας καὶ τῆς ἡλικίας του· τὸν ἀποκαλοῦσαν ὁ «Ἀρχαῖος». Ἄργα ἓνα ἀπόγευμα, καθὼς πῆγαινα νὰ ἐπιβιβαστῶ στὸ πλοῖο —φανερὰ καὶ χωρὶς νὰ κρύψω τὴν ἀναχώρησή μου— εἶδα μερικοὺς ἄντρες ποὺ εἶχαν στήσει ἐνέδρα, ἄλλους πάνω σὲ ἄλογα καὶ ἄλλους πεζοὺς, νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὸν κρυψώνα τους. Τοὺς ὀδηγοῦσε ὁ Ἀρχαῖος, συντονίζοντας τὴν ὄλη σκευωρία. Αὐτὸς εἶχε σχεδιάσει ἐναντίον μου τὴν κυνηγετικὴ πλεκτάνη, ἓνας ἄνθρωπος τόσο γρήγορος καὶ ἐπινοητικὸς στὴν ἐκτέλεση τοῦ κακοῦ, ὅσο ἦταν ἀναίσθητος καὶ νωθρὸς στὴν ἀναζήτηση τοῦ καλοῦ. Μὲ συνέλαβαν καὶ μὲ περιόρισαν στὸ Γαλήσιον. Βιάζονταν νὰ βροῦν τὰ μεγάλα πλοῦτη ποὺ νόμιζαν ὅτι εἶχα, χλευάζοντας καὶ περιπαίζοντάς με πῶς δὲν ἤμουν πονηρὸς καὶ πῶς δὲν χρησιμοποίησα ἀπάτη, ὑποκρισία καὶ τεχνάσματα γιὰ νὰ πετύχω τὸν σκοπὸ μου. Τέτοια πράγματα εἶναι ἡ σύνεση καὶ «ἡ σοφία τῶν κυβερνῶντων στὴν ἐποχή μας» [Α΄ Κορ. 2.6].

Διακόπτοντας λοιπὸν γιὰ πολλὰς μέρες κάθε ἄλλη δημόσια ἐργασία, εἶχαν ἀφοσιωθεῖ ὀλοκληρωτικὰ στὴν ἀρπαγὴ τοῦ ἄφθονου πλούτου ποὺ ἤλπιζαν ὅτι εἶχα στὴν κατοχὴ μου. Τί ἀπύθμενη βλακεία! Ἀπὸ ποῦ θὰ προερχόταν αὐτὸς ὁ πλοῦτος; Ἀλλὰ καὶ ἂν ἤμουν πλούσιος, ποῦ παράπτωμά μου δικαιολογοῦσε ὡς τιμωρία τὴ στέρηση τῆς περιουσίας μου; Τί πρωτοφανὴς πλεονεξία, ποὺ κανένας ἄνθρωπος ἀνάμεσα στὰ ξένα ἔθνη, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι ἄθεος, δὲν ἔχει δεῖ, παρὰ μονάχα ληστές!

Ἐψάξον τὸ κελλί μου καὶ τὸν γύρω ὑπαίθριο χῶρο ἐξονυχιστικά, ἐπιδέξια καὶ συστηματικά, σκάβοντας ὅποιοδήποτε μέρος ὑποπτεύονταν ὅτι μπορούσε νὰ κρύβει τίς προσδοκίες τους. Ἐπειτα πρόσεξαν τὰ ἀποχωρητήρια ποὺ βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τὴν περίφραξη, καὶ μάλιστα οἱ στενότεροι συνεργάτες τοῦ λόγιου καὶ τιμημένου ἀρχηγοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ συνέλαβε ἓνα σχέδιο ἀνάξιο γιὰ τὸ σεβάσμιο καὶ μεγαλοφυές, ἀρχαῖκό ἄτομό του: τὸ ζητούμενο βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὰ λύματα ποὺ ἔρρεαν μέσα στὸν βόθρο, ἓνα μέρος ποὺ δύσκολα κανεὶς θὰ ὑποφιαζόταν καὶ θὰ ἀνακάλυπτε. Ἦταν μιὰ πράξη καὶ μιὰ σκέψη ἀταίριαστη μὲ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴ λογιωσύνη του. Ἐπιτάχυναν λοιπὸν τὸ σκάψιμο, ὑπομένοντας τὴ δυσωδία σὲ μιὰ προφανῶς μάταιη καὶ ἀνόητη προσπάθεια. Γελοιοποιήθηκαν ἔτσι ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν ἐκτρωματικὴ διάνοια, ποὺ γέννησε τέτοια ἀπεχθὴ καὶ βδελυρὰ ἐξαμβλώματα, πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἐγὼ ἀπὸ τὴν ἀπονήρευτη συμπεριφορὰ καὶ τὴν ἀφέλειά μου.

Ἡ ἀλήθεια τοῦ συγκεκριμένου ἐπεισοδίου δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἐλεγχθεῖ. Εἶναι ὅμως γεγονόςὸς ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετὲς σκηνὲς στὴ βυζαντινὴ λογοτεχνία, ὅπου οἱ κακοὶ τοποθετοῦνται σὲ «περιττωματικά» συμπραζόμενα γιὰ νὰ στιγματιστοῦν· παράδειγμα ὁ Ἄρειος, ποὺ πεθαίνει ἀπὸ φρικτὴ δυσεντερία στὰ ἀποχωρητήρια ἐνὸς λουτροῦ⁴⁷, ἢ ὁ αἰρετικὸς ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Θαλέλαιος ποὺ βρίσκεται νεκρὸς μὲ τὸ κε-

47. Σωκράτης I.38.5-9 (89.6-90.3 Hansen).

φάλι μέσα στὸν ἀφεδρώνα ἐνὸς ἀποχωρητηρίου⁴⁸, οἱ τύραννοι τῆς ἀρχαιότητος ποὺ φτυαρίζουν κόπρανα στὸν Ἄδη⁴⁹, καὶ βέβαια ὁ γνωστός μας πιά Λέων Ἀδράλεστος στὴν ἴδια τὴν «Αὐτοβιογραφία»⁵⁰. Θεωρῶ συνεπῶς ὅτι καὶ ἡ συγκεκριμένη σκηνὴ τῆς γελοιοποίησης τῶν ἀξιωματούχων πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο.

Ἄλλὰ ὁ θάνατος φθάνει νὰ ἀγγίξει καὶ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα. Στὴν «Αὐτοβιογραφία» ὁ Βλεμμύδης περιγράφει τέσσερις ἀπόπειρες δολοφονίας ἐναντίον του, ἓνα παρ' ὀλίγο θανατηφόρο ἀτύχημα καὶ μιὰ βαριά ἀσθένεια:

1) Στὸ ἀνάκτορο τοῦ Μουζάλωνος, ἐπαρχιακοῦ διοικητῆ τῆς Νικαίας, ἓνας «δαιμονισμένος» τρυπᾷ τὸν Βλεμμύδη μὲ τὸ ξίφος του, ἀλλὰ ἐκεῖνος σώζεται χωρὶς τὴν παραμικρὴ πληγὴ (ΔΜ I.28-30, II.41).

2) Στὸ ἐρημητήριό του ὁ Βλεμμύδης δέχεται μέσα στὴ νύχτα τὴν ἐπίθεση τοῦ ὑπηρέτη του Κοσμᾶ ποὺ προσπαθεῖ νὰ τὸν σκοτώσει μ' ἓνα μαχαίρι (ΔΜ I.40-46, II.41).

3) Ὁ Βλεμμύδης ἀπαγορεύει στὴν ἐρωμένη τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη Βατάτζη τὴν εἴσοδο στὴν ἐκκλησία καὶ δέχεται τὴν ἐπίθεση τοῦ ἄρχοντα Δριμύ, τοῦ ὁποῦ ὅμως τὸ ξίφος δὲν βγαίνει ἀπὸ τὴ θήκη του (ΔΜ I.70-72, II.49)⁵¹.

4) Πηγαίνοντας στὴ Μαγνησία νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγο, ὁ Βλεμμύδης ξεφεύγει ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ μιὰ ἐνέδρα ποὺ τοῦ ἔχει στήσει ὁ δούξ Θεόδοτος Καλόθετος γιὰ νὰ τὸν δολοφονήσει (ΔΜ II.80-81).

5) Στὸ σπίτι ποὺ μένει στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Βλεμμύδης στηρίζεται στὸ κιγκλίδωμα ἐνὸς ἐξώστη· τὸ κιγκλίδωμα ὑποχωρεῖ καὶ παρασέρνει τὸν ἀνυποψίαστο συγγραφέα στὸ ἔδαφος τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς (ΔΜ I.65-66).

6) Ὁ Βλεμμύδης προσβάλλεται ἀπὸ τέτανο καὶ πηγαίνει προσκυνητῆς

48. Μόσχος, *Λειμών*, PG 87, στ. 2897B.

49. *Τιμαρίων* 46 (νέα ἔκδοση ἀπὸ τὸν M. D. Macleod, *Luciani opera*, τόμ. IV, Oxford 1987, σ. 470.4-8). Βλ. καὶ τὰ σχόλια τῶν R. Romano, *Pseudo-Luciano. Timarione* [Byzantina et Neo-Hellenica Neapolitana 2], Napoli 1974, σ. 146 καὶ *Timarion*. Translated with introduction and commentary by B. Baldwin [Byzantine Texts in Translation], Detroit 1984, σσ. 138-139.

50. Γιὰ τὸ θέμα τοῦ «περιττωματικοῦ» θανάτου στὰ ἱστορικά του συμφραζόμενα βλ. Α. Καρπόζηλος, «Περὶ ἀποπάτων, βόθρων καὶ ὑπονόμων», στό: *Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο. Τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση* [Πρακτικὰ τοῦ Ἀ' Διεθνoῦς Συνεδρίου τοῦ Κ.Β.Ε./Ε.Ι.Ε.], Ἀθήνα 1989, σσ. 335-352 καὶ εἰδικὰ σ. 348, ὅπως ἐπίσης Reinsch, «Der Tod des Kaisers», σσ. 253-254.

51. Πρόκειται γιὰ τὸ περίφημο ἐπεισόδιο μὲ τὴν Μαρκεσίνα, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Βλεμμύδης ἔγραψε τὴν *Ἐπιστολὴν καθολικωτέραν* (νέα ἔκδοση ἀπὸ τὸν Munitiz, *Autobiographia*, σσ. 91-94 καὶ μετάφραση στὸ *Partial Account*, σσ. 139-143). Βλ. σχετικὰ J. A. Munitiz, «A "wicked woman" in the 13th century», *JÖB* 32.2 (1982) 529-537.

στοὺς Ἀγίους Τόπους ὅπου καὶ θεραπεύεται (ΔΜ Ι.47-48, ΙΙ.44).

Τέσσερις δολοφονικὲς ἀπόπειρες εἶναι ἀναμφίβολα μέγας ἀριθμὸς στὴ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ δὲν βρίσκεται στὴν ἐξουσία· ἡ προσεκτικὴ ἀνάγνωση τῶν σχετικῶν χωρίων δημιουργεῖ ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν τριῶν τουλάχιστον ἀπὸ τὶς τέσσερις ἀπόπειρες⁵². Ἀλλὰ στὸ κείμενο οἱ τρεῖς ἀπόπειρες καὶ τὸ ἀτύχημα ἀποδίδονται *expressis verbis* στὴν ἐπέμβαση τοῦ διαβόλου⁵³. Στὴ νυκτερινὴ μάλιστα σκηνὴ στὸ ἐρημητήριο, τὴν ὥρα ποὺ ὁ Βλεμμύδης ἀγωνίζεται νὰ ἀμυνθεῖ ἀπέναντι στὴν ἐπίθεση τοῦ Κοσμᾶ καὶ βρίσκεται ξαφνικὰ μὲ τὸ δολοφονικὸ μαχαίρι στὰ χέρια του, ὁ διάβολος —εἰς ἐπήκοον τοῦ συγγραφέα— προσπαθεῖ νὰ τὸν πείσει νὰ σκοτώσει τὸν ὑπηρέτη του (ΔΜ Ι.43.8-14). Συνεπῶς καὶ αὐτὲς οἱ σκηνὲς χρησιμεύουν στὸ νὰ καταδείξουν τὶς διώξεις ἢ τοὺς πειρασμοὺς ποὺ ὑφίσταται ὁ «ἅγιος» καὶ τὴν ἰδιαίτερη προστασία τοῦ Θεοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὑπάρχουν βέβαια καὶ ἑπτὰ καλοὶ θάνατοι⁵⁴. Οὔτε ἓνας ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἀναπτύσσεται ἀφηγηματικὰ στὴν «Αὐτοβιογραφία»· παρατίθενται ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς γεγονότα. Ἡ ἐκτενέστερη ἀναφορὰ εἶναι στὸν θάνατο τοῦ μητροπολίτη Ἐφέσου Μανασσῆ (ΔΜ Ι.55). Ἡ ἀναφορὰ ὅμως αὐτὴ ἐνσωματώνεται στὴ διήγηση προφανῶς γιὰ νὰ ἀποτελέσει τὸ σκηνικὸ μέσα στὸ ὁποῖο ὁ πιστὸς ὑπηρέτης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προΐσταμένου⁵⁵ διαβάλλεται δημόσια ἀπὸ τὸν κακὸ ὑπηρέτη, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀρμόζων «περιττωματικὸς» θάνατος περιγράφεται στὴ συνέχεια (ΔΜ Ι.56). Μία μάλιστα ἀπὸ τὶς περιπτώσεις καλῶν θανάτων —ἐκεῖνος τοῦ πατέρα τοῦ συγγραφέα— προκαλεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση (ΔΜ ΙΙ.42): ὁ ἐτοιμοθάνατος ζητᾷ ἀπὸ τὸν γιό του νὰ τὸν ἐπισκεφθεῖ, γιὰτὶ δὲν τοῦ ἔχουν ἀπομείνει ἄλλα παιδιὰ· παρόλο ὅμως ποὺ ὁ μητροπολίτης τοῦ τὸ ἐπιτρέπει, ὁ Βλεμμύδης ἀρνεῖται, ἐπειδὴ θεωρεῖ

52. Στὴν πρώτη δολοφονικὴ ἀπόπειρα ὁ Βλεμμύδης διατείνεται ὅτι δὲν πληγώθηκε, ἂν καὶ τὸ ξίφος ἀκούμπησε τὸ σῶμα του· πιθανὸν τὸ ξίφος τοῦ «δαμονισμένου», ποὺ μάλλον εἶναι ὁ γελωτοποιὸς τοῦ Μουζάλωνος, νὰ ἦταν ψεύτικο (πρβ. τὸ θεατρικὸ ξίφος στὸν Ἀχιλλέα Τάτιο ΙΙΙ.20.6-7). Τὸ ξίφος ποὺ δὲν βγαίνει ἀπὸ τὴ θήκη του στὴν τρίτη ἀπόπειρα φαίνεται κάτι τὸ ἀπίθανο· ἐνδεχομένως ὁ Δρμῆς θέλησε ἀπλῶς νὰ φοβερῆσει τὸν Βλεμμύδη. Στὴν τέταρτη ἀπόπειρα δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ λογικὴ στὴν ὑποτιθέμενη ἐνέδρα, ἐνῶ ἡ διαφυγὴ τοῦ Βλεμμύδη κινεῖται στὸν χῶρο τῶν μυθοπλαστικῶν συμπτῶσεων.

53. ΔΜ Ι.29 (ὁ διάβολος μιλά μέσω τοῦ δαμονισμένου), Ι.41-44 (τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Κοσμᾶ), Ι.65 (τὸ ἀτύχημα στὴ Θεσσαλονίκη), Ι.70 (ἡ ὑπόθεση τῆς Μαρκεσίνας), ΙΙ.82 (ἡ ἀπόπειρα στὴ Μαγνησία καὶ ἡ πλεκτάνη τοῦ Γαβριήλ).

54. ΔΜ Ι.50 καὶ 55 (ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Μανασσῆς), Ι.69 (ὁ πατριάρχης Γερμανός), Ι.74 καὶ ΙΙ.77 (ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης Βατάτζης καὶ ὁ πατριάρχης Μανουήλ), ΙΙ.42-43 (οἱ γονεῖς τοῦ Βλεμμύδη), ΙΙ.50 (ὁ πατριάρχης Μεθόδιος).

55. Γιὰ τὸ μοτίβο τοῦ πιστοῦ ὑπηρέτη καὶ τοῦ θανάτου τοῦ προΐσταμένου του, ἰδίως σὲ ἐκκλησιαστικὰ συμφραζόμενα, βλ. ἐνδεικτικὰ Γρηγ. Ναζ. Ἐπιτ. Βασιλ. 33 (PG 36, στ. 541A).

ὅτι δὲν πρέπει τοῦ τῆς φύσεως κυριεῦσαι νόμου τὸν τῆς ἀποταγῆς (ΔΜ II.42.8-9). Καὶ ἐδῶ ὁ θάνατος ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀνάδειξη τῶν ἀρετῶν τοῦ πρωταγωνιστῆ πού δὲν ἀφήνει τὸν ἑαυτό του νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ συναισθηματικὴ ἀδυναμία ἀπέναντι ἀκόμη καὶ στοὺς γονεῖς του, μοτίβο καὶ αὐτὸ δεδομένο στοὺς Βίους Ἀγίων⁵⁶.

Ἐξετάζοντας τώρα τοὺς κακοὺς θανάτους στὸ σύνολό τους, παρατηροῦμε ὅτι ἀκολουθοῦν μιὰ συγκεκριμένη ἀφηγηματικὴ τυπολογία. Πρῶτον, ὅπως ἀνέφερα, περιγράφονται ὅλοι μὲ σημαντικὲς λεπτομέρειες. Δεύτερον, ἐμπλουτίζονται ἀπὸ ποικίλες παραλλαγές τῆς τυπικῆς φρασεολογίας γιὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου, ὅπως αὐτὴ ἀποκρυσταλλώνεται στὴν ἀγιολογία καὶ στὴν ἱστοριογραφία⁵⁷. Τρίτον, οἱ θάνατοι συνοδεύονται ἀπὸ ἐπεξηγηματικὰ σχόλια πού ὑπογραμμίζουν τὴ διδακτικὴ τους σημασία ὡς παραδειγμάτων πρὸς ἀποφυγὴν⁵⁸. Τέταρτον, ὅπως ἤδη διαπιστώσαμε στὴν περίπτωση τοῦ καταλόγου ἀπὸ τὴ Χρονογραφία τοῦ Λογοθέτη, παρουσιάζονται πάντοτε ὡς παρεκβατικὲς προβολές στὸ μέλλον μὲ φράσεις ὅπως «λίγο ἀργότερα», «σὲ λίγο καιρὸ», «ἀλλὰ αὐτὰ ἔγιναν ἀργότερα»⁵⁹. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ καλοὶ θάνατοι ἐντάσσονται πάντοτε στὴν ἀφηγηματικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου καὶ ἀναπαριστῶνται ἔτσι ὡς «φυσιολογικοί», οἱ κακοὶ θάνατοι μεταφέρονται ἀπὸ τὸν ἐκτὸς τῆς ἱστορίας χρόνο πίσω στὴ γραμμικὴ διήγηση γιὰ νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴν κακὴ πράξη πού μόλις διαπράχθηκε καὶ συνεπῶς ὀρίζονται ὡς «ἀφύσικου». Αὐτὴ τὴ συνειδητὴ ἀφηγηματικὴ τεχνικὴ μᾶς τὴν περιγράφει σαφέστατα ὁ ἴδιος ὁ Βλεμμύδης στὰ προοίμια τῶν δύο λόγων:

Φρόντισα νὰ κάνω τὴν διήγησή μου σὲ ὅλα τὰ σημεῖα ὅσο γίνεται συντομότερη, ἐπιλέγοντας νὰ διατηρήσω τὴ χρονολογικὴ ἀτάξη τῶν πραγμάτων, ἂν καὶ κάποιο ἀπὸ τὰ μετέπειτα γεγονότα πού εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένο μὲ τὰ προηγούμενα

56. Στὸν Βίο Θεοφάνους, γιὰ παράδειγμα, οἱ γονεῖς πεθαίνουν ὅσο εἶναι ἔφηβος ὁ ἄγιος ἵνα μὴ ὁ τῶν γονέων πόθος πρόσκομμα τῆς πρὸς θεὸν αὐτοῦ τρίβου γενήσεται (II, 4.25-26 de Boor).

57. ΔΜ I.17.17-18 ὁ μὲν αἴφνης ἀνῆρπαστο· I.26.10-11 καὶ τῆς ἀνακλήσεως καὶ τῆς ζωῆς καθαιρεῖ· I.52.12 οὕτως ἀπετινάξατο τὴν ζωὴν· I.53.5 αἴφνηδὸν κατέστρεψεν τὸ βιώσιμον· I.56.8 οἶον δὲ οἱ μετ' οὐ πολὺ καὶ τὸ τέλος· I.89.15 συντέμνεται δὲ παρὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς τὴν ζωὴν· II.79.4-5 τούτου μεταθεμένου τὴν ζωὴν ἀπὸ γῆς. Τὴν ἀντίστοιχη τυπολογία ἀκολουθοῦν καὶ οἱ καλοὶ θάνατοι: I.50.4-6 ὄλος γίνεται τοῦ κεκληκόςτος ἐν οὐρανοῖς, τὸ βριθὸς ἐξαποθέμενος· I.69.1-2 τὴν εἰς Θεὸν ἀνάλυσιν ἐπειγόμενον τὸν πατριάρχην· I.74.1-3 καὶ ὁ κρατῶν καὶ ὁ πατριαρχῶν ὡσπερ ἐκ συνθήματος, ἐς τὰ ὑπερκόσμια συνοδεύουσι· II. 42.1-2 ἐκ τῶν ἐγκοσμίων τῶ γενέτη πρὸς ἄλλους τόπους ἢ μετάβασις ἀνυπέροβτος. Βλ. τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Reinsch, «Der Tod des Kaisers», σ. 251, ὑποσ. 23.

58. Βλ. πιδ πάνω ὑποσ. 20.

59. ΔΜ I.26.1 ἐπει δ' οὐκ ὀλίγου παρῶχηκόςτος καιροῦ, I.56.8 μετ' οὐ πολὺ, I.17.16 καὶ II.85.2 ἐν βραχεῖ, I.55.1 ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.

μπορεῖ ἐνδεχομένως νὰ παρεμβληθεῖ στὴν ἀφήγηση (ΔΜ I.2.7-11).

Ἐὰν πάλι ἐνδεχομένως ἐπιστρέψω σὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα, αὐτὸ θὰ συμβεῖ ἐν μέρει γιὰ τὰ ἐπιλεχθέντα στὴ διήγηση συμβάντα ἐπειδὴ παρουσιάζουν διαφορὲς ὡς πρὸς τὰ ὑπόλοιπα σύγχρονά τους περιστατικά καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἄξια μιᾶς δευτέρας μνείας· ἐν μέρει ὅμως θὰ συμβεῖ καὶ γιὰ τὰ ὠφέλιμα γεγονότα ποὺ σχετίζονται μὲ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ, ἐπειδὴ ἡ διήγηση συνδέει κατὰ κάποιον τρόπο τὰ προηγούμενα μὲ τὰ ἐπόμενα καὶ δημιουργεῖ τὴ συνεκτικὴ σύνθεση τῶν μελῶν ἐνὸς σώματος (ΔΜ II.2.1-7).

Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ κακοὶ θάνατοι ἐμφανίζονται σὲ κομβικὰ σημεῖα τῆς ἀφήγησης, συνήθως στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο στάδιο τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέα, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς θανάτους πρὶν ἀπὸ τὴ χειροτονία τοῦ Βλεμμύδη ἢ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του γιὰ τὴν Ἑλλάδα⁶⁰. Ἐπιπλέον, μὲ τὴ συνεχὴ καὶ λογοτυπικὴ σχεδὸν ἐπανάληψη τῶν συστατικῶν κοινῶν τόπων τονίζεται ἀκόμη περισσότερο ἡ παρουσία καὶ ἡ σημασία τῶν κακῶν θανάτων, καθὼς μετατρέπονται σὲ ἀναγνωρίσιμα σημάδια ἐγκάθετα τοποθετημένα στὸ σῶμα τῆς διήγησης. Ἐδῶ ἔρχονται νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἰατρικὲς γνώσεις τοῦ συγγραφέα ποὺ χρησιμοποιοεῖ ἀφειδῶς τοὺς τεχνικοὺς ὄρους τῆς ἐπιστήμης του⁶¹ γιὰ νὰ ἀναπαραστήσει ὅσο γίνεται ἐναργέστερα καὶ πειστικότερα τὴ φρίκη αὐτῶν τῶν θανάτων, ἀφαιρώντας μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ λόγο τὴ δυνατότητα ἐπαλήθευσης ἀπὸ μέρους τοῦ ἀναγνώστη.

Θὰ τελειώσω παραθέτοντας μία ἀκόμη σκηνὴ θανάτου, ὅπου συνοψίζονται ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὸν λογοτεχνικὸ θάνατο τῶν ἐχθρῶν στὴν «Αὐτοβιογραφία» τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη (ΔΜ I.52):

Ὁ Ἰκανάτος λοιπὸν (αὐτὸ ἦταν τὸ ἐπώνυμο τοῦ τότε διοικητῆ) συνέλαβε τὸν Πέτρο ὡς τὸν πιὸ κοντινὸ μου ἄνθρωπο καὶ τὸν ἀνέκρινε. Ἐπιπλέον, ἀνασκάλεψε τὴν κατοικία μου, ἐρευνώντας τὰ ὑπάρχοντά μου μὲ ἀπανθρωπιὰ καὶ ποταπὸ θράσος, ἀπ' ὅσα ὅμως ζητοῦσε κι ἔψαχνε δὲν βρῆκε οὔτε κέρδισε τίποτε. Ἀλλά, παρόλο ποὺ ἦταν ὅσο λίγοι ὑγιῆς, καλοθρεμμένος καὶ ρωμαλέος, βρῆκε ἀπὸ τὸν δίκαιο κριτὴ ἓναν ἀπροσδόκητο καὶ ξαφνικὸ θάνατο, ἓναν θάνατο ἄγνωστο σὲ ὄλους τοὺς χριστιανούς. Τύλιξε γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι του, τὰ ρουθούνια, τὸ στόμα, τὸν λαιμὸ καὶ τὸ στέρνο του μιὰ λεπτὴ μεμβράνη (μόνον ἐκεῖνος γινώριζε τὸν λόγο), τινάζοντας ἔτσι ἀπὸ πάνω του τὴ ζωὴ του. Ἀφοῦ τὸν εἶχαν θάψει, ἓνας μαῦρος κι ἄγριος σκύλος καθόταν πάνω ἀπὸ τὸν τάφο ἔτοιμος νὰ ἐπιτεθεῖ· κανεὶς δὲν τὸν γινώριζε οὔτε κατάλαβε ἀπὸ ποῦ εἶχε ἔρθει. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀνέας, ὅπου

60. Γιὰ τὴ χρονολογικὴ δομὴ τῆς «Αὐτοβιογραφίας» βλ. Munitiz, *Partial Account*, σσ. 14-28.

61. Γιὰ παράδειγμα, σφοδρὰ ὀδύνη κυναγχικὴ (I.26.11), ἡ τοῦ θώρακος ἐπιφάνεια (I.29.9-10), ἡ περιγραφή τοῦ παραμορφωμένου Κοσμά καὶ τῆς νοσηλείας του ἀπὸ τὸν Βλεμμύδη (I.40.2-13), ἀνθερῶν (I.41.14), ἡ τοῦ πνεύματος διόδευσις (I.41.15-16), ἐπίπλους (I.52.10), ἐπικατορθώ (I.53.1), εἰλεός (I.56.10), ὅστ'α καὶ θώραξ (I.65.11-12), ἡ τῶν ἐγκάτων διάβρωσις καὶ ἀπόθσις (II.83.3).

διαδραματίστηκαν αὐτὰ τὰ πράγματα, τὰ ἔκαναν γνωστὰ καὶ τὰ διέδωσαν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ στὴν παρούσα ἀκόμη ζωὴ ὁ Θεός, ὅποτε καὶ ὅπως αὐτὸς γνωρίζει, σὰν ὁ μόνος σοφός, στηλιτεύει μερικὲς φορὲς τὴν παρανομία γιὰ νὰ ἀτιμάσει αὐτοὺς ποὺ πεθαίνουν μαζί της καὶ γιὰ νὰ καταδείξει τὴν κατασχύνη ποὺ τοὺς περιμένει, ὅπως ἐπίσης γιὰ νὰ φοβίσει καὶ νὰ διορθώσει ὄσους ζωντανούς παραμένουν κοντὰ της.

Τὰ γενικότερα συμπεράσματα ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτὴ προσέγγιση εἶναι ὅτι, καταρχάς, οἱ θάνατοι στὴν «Αὐτοβιογραφία» δὲν εἶναι συμπτωματικοί, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐκφράζουν ἀπλῶς τὴν πίστη τοῦ συγγραφέα στὸν Θεό. Πρόκειται γιὰ συγκεκριμένο τέχνασμα μὲ μεγάλη λογοτεχνικὴ παράδοση, ποὺ ἐφαρμόζεται μὲ συνέπεια καὶ δεξιότητα γιὰ νὰ μνημειώσει μὲ διδακτικὸ καὶ ἄκρως ρητορικὸ τρόπο τὴν «ιερὴ» προσωπικότητα τοῦ πρωταγωνιστῆ βιογράφου.

Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Α. ΑΓΑΠΗΤΟΣ